

1. PROLOGI*

Retki urheilemisen epätodellisuuteen¹

"Nyt se on tehty; en pakene enää enkä halua kuolla heti!"

Tuo oli ensimmäinen muistiinpanoni sinä iltana, se oli päällimmäisenä mielessäni. Olin helpottunut. Ja euforinen - olisin kyennyt tekemään mitä tahansa, jos joku olisi pyytänyt. Sellainen oli tuntemukseni. Mutta miksi? Mikä oli tehty?

Olin ajanut polkupyörällä läpi suomalaisen maalaismaiseman, joka inspiroi minua. Tultuani Läsäkoskelle, josta matkaa oli vielä 30 kilometriä, olin polkenut rai-voisasti jo yli kaksikymmentä kilometriä - edeltäneen tunnin siis. Mielessäni oli lisätä vauhtia; pyrkiä lähelle uupumispistettä ja suorituskyvyn rajoja. Päässäni pyörivät monet eriskummaiset asiat - ne eivät olleet vielä kiteytyneet yhteen möhkäleeksi, jota voisi purkaa. Se tapahtui vasta ajettuani vielä kymmenen kilometriä.

Kaksikymmentä kilometriä ennen määränpäättäni tulin paikkaan, jossa olin käynyt kerran kolmetoista vuotta sitten silloisella uudella kymmenvaihteisella Mercier-pyörälläni. Sen isäni osti minulle, kun olin voittanut viestinhiihdon Suomen mestaruuden ja myöhemmin SM-hopeaa jalkapallossa. Minut oli valittu myös turnauksen parhaaksi oikeaksi laitahyökkääjäksi.

Olin siis käynyt Harjumaa -nimisessä paikassa pyörälläni "harjoittelun vuoksi". Matkaa oli silloin kertynyt liki 40 kilometriä ja polkiessani nyt täydellä teholla sitä harjua ylös tajusin, että minä olin ollut silloin nuorena "pirun löysä".

* Kappale on ilmestynyt englanninkielisenä nimellä A Journey to the Unreality of Sport artikkelissa Narratives of Men's experiences in Sport (yhdessä Arja Laitisen kanssa) julkaisussa International Review for the Sociology of Sport 3/1990, 185-202.

1. Viitteet löytyvät sivulta 9.

En ollut ottanut tosissani, vaan olin pyrkinyt tekemään harjoittelusta jotenkin helppoa ja hallittavaa².

En ollut voinut olla "pirun löysä", ajattelin. Minähän olin ollut hirmuisen kovassa kunnossa; juoksin Cooperin testissä 3,5 kilometriä, olin piirin parhaita hiihtäjiä, maastajuoksijoita ja jalkapalloilijoita. Mutta "löysä" minä olin ollut. Minä olin halunnut jotakin muuta - muistan, että aloin siihen aikaan lukea novelleja ja kirjoja; Guy de Maupassaintia ja muita maailmankirjallisuuden klassikoita, mitä kirjahyllyssämme nyt oli (ei niitä paljon ollutkaan)³.

Jatkoin polkemista lisäten koko ajan vauhtia - enää en juuri vaihtanut suurinta vaihdetta päältä edes ylämäissä. Väsymys alkoi kipristellä jäsenissäni. Ensin se tuntui vasemmassa jalassa, joka oli kipeytynyt "Suomi-juoksussa", myöhemmin tuntemukset levisivät vatsan seutuun, selkään ja hengityksen käytyä huohottavaksi joka puolelle ruumiistani⁴. Kun olin saapumassa erääseen tuttuun teiden risteykseen, muistin - luultavasti ruumiin tuntemusteni kautta⁵ - vielä varhaisemman tilanteen. Kärsimykseni viestinhiihdon ankkuriosuudella yli 14 vuotta sitten, jolla mestaruutemme ratkesi - ja ratkesi paljon muutakin, jonka vasta nyt olin tajuamassa.

Pääsin lähtemään matkaan joukkuetoverieni mainioiden suoritusten ansiosta 40 sekuntia ennen seuraavaa joukkuetta. Päätin hiihtää rennosti minulle tutuissa maisemissa. Puolessa välissä, noin 2,5 kilometrin kohdalla, vilkaisin ensi kerran taakseni erään ylämäen päällä ja yllätyksekseni kaksi poikaa oli saavuttanut minua. Välimatkaa oli ehkä kaksikymmentä metriä (luultavasti sitä oli hieman enemmän). Minulle tuli kiire. Olin kerran aiemmin samana vuonna aloittanut "rennosti" ja hävinnyt itseäni mielestäni heikommalle kaverille yli minuutilla - taasko kävisi huonosti?

Ei. Päätin siinä mäen päällä, että nyt ei käy huonosti. Iskin sommat

lumeen ja aloin tosissani hiihtää. Tiesin, että olen hyvä ylämäissä: olin pieni, ketterä ja vahva. Tasainen ja loiva alamäki ovat myrkkyä minulle. Painuin siis kyyryyn ja kovavauhtiseen alamäkeen, jonka jälkeen oli reitin suurin nousu. Se oli nousu, jossa edellisenä päivänä olin tyrinyt rankasti, kompuroinut ja tiputtanut lopulta suksemi. Se oli nyt mielessäni ratkaisun paikkana - jos painan sen täysillä ja pystyn pitämään ahdistelijat takanani, niin pidän paikkani loppuun asti.

Yht'äkkinen vauhdin lisäys yhdistettynä jännityksestä ja pelosta aiheutuneeseen hengenahdistukseen vaikutti minuun rajusti. Mäen päälle vedin täysillä, mutta siinä sumeni. Matkaa oli jäljellä 1,5 kilometriä, mutta nousun jälkeisen kovavauhtisen laskun jälkeen en enää erottanut muuta kuin hämärästi ladun. En tuntenut edes 60-luvun suurhiihtäjä Arto Tiaista, joka kannusti minua seuranneessa ylämäessä. Häneltä hän olen saanut etunimenikin! En nähnyt Harri Kirvesniemen (80-luvun paras hiihtäjä) isää, Tapania. Kuulin vain kehotuksen ottaa kova vauhti alamäkeen, josta arvasin, että takana tulijat olivat aivan kannassani.

Mutta olin päättänyt olla antamatta periksi. Tunne oli pelottavuudessaan kiihottava⁵. Minun oli pantava kerrankin kaikki peliin, ylitettävä itseni. Tiesin että kaikkein tärkeintä on uskoa itseensä. Tiesin myös ettei yrittänyttä laiteta. Mutta tiesin myös että halusin voittaa. Mutta mitä minä halusin voittaa, sitä en täsmälleen tiennyt.

Sen olen vasta myöhemmin ymmärtänyt. Halusin voittaa isäni itsessäni. Halusin olla parempi. Uskoin, että tämä voitto - sekä voiton sinänsä että itseni voittamisen myötä - tekisi minusta tasa-arvoisen isäni kanssa. Halusin myös voittaa "yhteiskunnan" itsessäni - miehisen kulttuurin, joka konkretisoitui niin monin tavoin minulle, joka elin naisten keskellä (neljän siskon ainoana veljenä)⁶. Halusin voittaa lapsuuden ja avuttomuuden, jota olin aina inhonnut - leperteleviä ämmiä tai sukulaisia, jotka olivat kiinnostuneita minusta joko "hyvien tekojen" (todistukset tai urheilusavutuk-

set) tai pelkästään sen takia, että olin vanhempieni lapsena heidän sukulaisensa⁷. En ollut vielä "minä", ja sitä minä halusin. Sen vuoksi iskin sauvoja lumeen yhä tiheneväsä tahdissa ja "juoksin" viimeisen jyrkän nousun.

Olin aivan puhki, mutta tiesin, että jos joku on perässäni, on hän eittämättä minua parempi. Viimeinen vilkaisu ennen loivaa loppulaskua: takaa-ajajat olivat vielä mäessä. Minä voitan, minä voitan, takoi päässäni. En nähnyt mitään, päässäni surisi ja minua huumasi - minä tekisin sen, minä todellakin tekisin sen. Loppumetreillä kai huudettiin ja kannustettiin - olinhan kotiladuillani. En kuullut mitään. Pääasia oli maalin ylitys ja se täyteyden tunne, jota odotin.

Se oli orgasmi. Täydellinen tyydytys, kun valahdin polvilleni ja siitä lumeen onnellisena ja täysin itseäni ja ruumiiseeni uponneena. Hiihdon rytmi on lähellä yhdynnän rytmiä, ruumis reagoi samoin - hengitys tihenee, sydän lyö nopeammin, liikkeet tihenevät. Et enää pysty pidättämään mitään, kaikki menee, menee, menee... ja makaat kaikkesi antaneena joko lakanoilla tai hangella - yksi ja sama asia.

Poljin eteenpäin ja kävin tuota hiihtoa uudestaan läpi. Samalla ajoin itseäni samoihin tuntemuksiin. -Pystyisinkö tekemään sen uudestaan? Tajusin, että en ollut käynyt mitään kestävyysuoritusta niin totaaliseen loppuun enää sen hiihdon jälkeen. Menetin kiinnostukseni hiihtoonkin jotenkin käsittämättä mitä tapahtui. Nyt sen käsitän: olin saanut kaiken - en vain mestaruutena, niitähän on aina lisää ja suurempia saavutettavaksi, vaan itsenäni, ruumiillani⁸.

Poljin yhä kiivaammin ja hengitykseni tihentyi tihentymistään, huohotin ja pumpppasin lisää vauhtia. Jalkalihakset alkoivat väristä väsymyksestä, sydän takoi, mutta ylämäki loppui eikä pyöräni vaihteistosta löytynyt jäykempää ratasta. Rasitus aleni, mutta olin käynyt jo lähellä, ja matkaa oli vielä melkein kymmenen kilometriä - melkein puoli tuntia - jäljellä. En laskenut tahtia yhtään, vaan poljin raivoisammin

yrittäen löytää sen tunteen, jonka hiihtäessäni olin kokenut.

Tie, jota ajoin, meni ladun vierestä. Maastokin noudatteli samaa pinnanmuotoa. Pystyin hyvin kuvittelemaan tuntemukseni silloin, kun olin puolet tästä iästä. Ja - ajattelin - muutuin mieheksi. Muutuin mieheksi, enkä enää välittänyt isäni toiveista. En enää välittänyt myöskään opettajieni toiveista - olin päättänyt itse ohjata elämäni. Tajusin jo silloin, että pärjääminen urheilussa on minulle kova haaste - olinhan ollut lapsena sydänleikattu, astmasairas pojanreppana. Jos pystyisin voittamaan toiset ladulla, voisin tehdä sen muuallakin. Mutta niinhän en tehnyt, vaan samalla kun huomasin pärjääväni muille, nihiloitin koko jutun ja päätin tehdä niin kuin itse halusin. Olin tavallaan "maksanut velkani" sekä vanhemmilleni että yhteiskunnalle. Vain urheilemalla, tekemällä jotakin sellaista, jota tässä kulttuurissa arvostetaan ylettömästi. Ylitin minuun kohdistetut vaatimukset sillä, että olin "urheilija", olin jotakin, mihin monet eivät pysty. Vain yksi voittaa...

Samalla raivosin nykyiselle itselleni. Tyypille, joka ei näköjään tiedä mitä pitäisi tehdä, vaan yrittää miellyttää kaikkia. Missä oli se voimakastahtoinen nuori mies, joka lopetti hiihdon, haistatti matematiikalle ja päätti ruveta elämään "hyvää elämää". Tätäkö se hyvä elämä oli? Sovittelua ja järjestelyä, vaikka tärkeitä asioita kierretään ja hierretään poliittisessa pelissä, joka ei noudattanut jalkapallon monivivahteista, älyllistä, taidollista ja esteettistä, mutta myös tarvittaessa kovaa ja periksiantamatonta kokemusmaailmaa. Jatkuvaa tarpeiden tyydyttämättömyyttä, kun epä-älylliset puoluepoliittiset motiivit astuvat ihmisten järjen ja tunteen päälle. Ei. Sanoin minä. Halusin muutosta. Ja poljin kiivaammin.

Sillä jalkapalloa minä rakastan. Hiihdosta voin saada tyydytyksen, mutta se on sittenkin onanointia. Jalkapallo vie minut lähelle ruumista, mutta samalla lähelle tunnetta ja sielua. Hiihdossa olet yksin, jalkapallokentällä sinulla on vasta- ja myötäpe-

laajia. Jalkapallo syrjäyttikin hiihdon, koska aina kompleksinen, aina arvaamaton peli on kuin rakkaussuhde⁹.

Enää kaksi kilometriä. Loiva, rasittava ylämäki ja vähän alas viettävä tasainen, sitten jyrkkä nousu. Päätin panna kaikki peliin. Olin jo väsynyt, mutta tahto riitti. Palasin 14 vuotta taapäin ja purin hammasta. "Vielä, vielä, vielä,... polje, polje, polje,... jaksat, jaksat, jaksat..."¹⁰

Silmissä sumeni, mäki oli edessäni - Luijuvuori, muistin nimen. Voita se, voita itsesi, manasin yhä kovempaa. Hengitys salpasi, sydän löi ja minä taoin eteenpäin. Nousin irti satulasta ja poljin vimmatusti, takaisin satulaan ja jyskytys lisääntyi - ruumiini lähestyi hyvääoloa. Nyt se tulee, tulee, tulee - alamäki, mutta en lopeta. Vielä puoli kilometriä, niin olen maalissa - samassa paikassa kuin silloin. Nyt silmäni sumenevat, matkaa 300 metriä, 200 metriä - enää sata. Minä voitan - riemulla ei ole rajaa. Syke nousee kunnes se polkee paikallaan ja huohotus lisääntyy, lihakset vaativat energiaa, maitohappo tulvahtaa lihaksiin - täydellinen ruumiillinen rasitus. Täydellinen ruumiillinen orgasmi.

"Nyt se on tehty; enää en pakene enkä halua kuolla heti!"

1. Otsikkoni sai virikkeensä Umberto Econ (1985, 202-203) kirjoituskokoelmasta *Matka arkipäivän epätodellisuuteen*. Esseessään urheilullista jutustelua Eco kuvaa urheilun merkitystä ihmisille seuraavasti:

"Mutta jos joku valtaisi stadionin, ensireaktioita lukuunottamatta vastuusta luopuminen olisi kokonaisvaltaista: Kirkko, Vasemmisto, Oikeisto, Valtio, Oikeuslaitos, Kiinalaismieliset, Avioeroliike, ja Anarkisti-ammattiyhdistykselliset olisivat kaikki valmiita panemaan rikolliset häpeäpaaluun. On siis olemassa yhteisön sensitiviteetin syvästi tuntema alue, johon kukaan - joko

vakaumuksesta tai demagogisesta laskelmoinnista - ei sallisi kajottavan. On siis olemassa syvä sosiaalinen struktuuri, jonka Korkein Sementti murentuessaan saattaisi kriisiin kaikki mahdolliset assosiatiiviset periaatteet ja siis ihmisen läsnäolon maapallolla ainakin siinä muodossa kuin hän on ollut läsnä viimeisten kymmenientuhansien vuosien aikana. Urheilu on ihminen, Urheilu on yhteiskunta."

Tämä lyhyt kirjoitukseni kuvaa omaa suhdettani ruumiiseeni, urheiluun ja yhteiskuntaan. Se voi tuntua epätodelliselta, koska näkökulma on outo. Mutta outo - tai suurelta osin tuntematon - on vielä urheilun maailmakin liikunta- ja urheilutieteistä huolimatta.

2. Kyseessä on kulttuurinen tai jopa "rakenteellinen" muutos, jonka kohteeksi jouduin ponnistaessani työväenluokasta kohti keskiluokkaa. Toisin sanoen nuoruudessani minun on pitänyt vaihtaa maailmaan suhtautumistani tämän sosiaalisen nousun, joka näytti ainoalta "oikealta tieltä", edellyttämällä tavalla. Suhde ruumiiseen ja suhde urheilemiseen on esim. Pierre Bourdieun (1984;1985) tutkimusten mukaan erityisen hyvä "luokkaluonteen" paljastaja. Suhtautumiseni urheilemiseen on muuttunut etäisemmäksi tai hallitummaksi tämän koulussa pikkuhiljaa oppimani "valkokauluistumisen" myötä. Tällaisen kehityskertomuksen on ruotsalainen kirjailija P.O. Enquist (1973) mainiosti kuvannut romaanissaan Kevyt moukari, kun hän erittelee 30-luvulla kilpailleen isän ja 50-luvulla kilpailleen pojan muuttunutta suhtautumista urheiluun ja urheilemiseen.

Bourdieulaisittain (1984; 1985) tarkasteltuna (vrt. Karisto 1985, 260-263; 1988,ab) urheilemisen/kuntoliikunnan ja työnteon suhde on homologinen. Kariston analyysi perustuu aineistoon, jossa pääosan muodostivat keski-ikäiset tietotyötä tekevät juoksun harrastajat. Urheilun tulkintaan homologioteoria ei liene yhtä hyvä, koska urheilulajit täytyy valita niin nuorena, että omaa "urheiluhabitustaan" lapsi tai nuori ei kykene "valitsemaan", vaan se tulee "perintönä" vanhemmilta. Esimerkiksi isäni suhde urheiluun on irrationaalinen ja jännitysmomentteja täynnä. Samanlainen - impulsiivinen ja lyhytjänteinen - on hänen luonteensa muutoinkin. Sen sijaan palkkatyöhönsä hän suhtautuu kuten erinomainen ammattimies, pikkutarkasti ja ylpeästi.

3. Paul Willis (1984) on kirjassaan Koulunpenkiltä palkkatyöhön kuvannut työväenluokan poikien suhtautumista "paperityöhön" ja mm. yläluokan urheiluun, golfiin. Englannissa työväenluokan kulttuuri on niin voimakas, että paperityötä halveksutaan; sitä pidetään naismaisena ja alistumisena hallitseville luokille. Suomessa kulttuuriset luokkarajat ovat vähäisempiä, vaikka esimerkiksi korkeampaan koulutukseen valikoidutaan edelleen melko epätasa-arvoisesti. Lukemalla kaunokirjallisuutta opettelin sosiaalisen nousun välineitä ja porvarillisen keskiluokan "pelisääntöjä".

4. Kyseessä on ilmiö nimeltä "runner's high" - juoksijan taivas (ks. Leonard 1975, 73). Rasituksessa erittyy endorfiini -nimistä morfiinin sukuista hormonia verenkiertoon ja tämä aiheuttaa hyvänolon tunteen. Silti luulen - koska on myös vastakkaisia todisteita siitä, että liika rasitus pikemminkin tuo pahanolon tunteen - että kyse on fyysisestä totumisesta rasitukseen, henkisestä mielihyvästä ylittäessään itsensä ja siitä kulttuurista, jonka kautta itsensäkieltämisen kokemukset tulkitaan positiivisesti.

5. Norbert Elias (1986, 63-90) puhuu kirjoituksessaan Quest for Excitement, Sport and Leisure in the Civilizing Process ilmiöstä. Hänen mielestään urheilua määrittää jännitys ja sen asettama haaste. Urheilua tai pelejä harrastavat haluavat kokea jotain sellaista, mikä ei ole jokapäiväistä ja jota määrittää sattumanvaraisuus ja peliin, leikkiin tai kilpailuun kiinnittyminen. Vaikka Elias oman sivilisoitumisen teoriansa kautta selittää ruumiillisuuden historialliset ja yhteiskunnalliset kytkennät, niin jännitystä ja haasteellisuutta peruselementteinä Elias ei kiistä, vaan painottaa niiden merkitystä ihmisten "vapaana aikana".

6. Sisarteni näkökulmat varsinkin miesten ja naisten välisiin suhteisiin eivät voineet olla vaikuttamatta suuresti minuun. Halusin ylittää sen mallin, jota miehinen kulttuurimme tarjosi - joka olisi ollut helppo - ja toisaalta halusin "kasvaa mieheksi". Uskon, että tuolla voitollani minä pystyin - ainakin osittain - voittamaan silloin nuoruudessani niitä pahimpia "miehisyyssloukkuja", jotka olisivat johtaneet jatkuvaan kilpailuun toisia vastaan, ainaiseen paremmuuden osoittamiseen. Yhden voiton avulla saavutin aseman, jonka ansiosta minä pystyin vastustamaan kaikkein lapsellisimpia "miehisyyssyndroomia" - luultavasti se kuitenkin osaltaan aiheutti suurempia ristiriitoja, koska kieltäydyin totutusta mallista ja pyrin löytämään omaa tietäni.

Naiskeskustelun lisäksi on Suomessa käyty vähäistä "mieskeskustelua". Erään tällaisen artikkelikokoelman nimenä on juuri Miehen mallit (Helminen ja Hurri 1985). Mieskeskustelussa ei - Matti Hyväristä (1984) ja Martti Silvennoista (1988, 182-191) lukuunottamatta - ole sivuttu juuri lainkaan urheilua.

7. Kuusikymmentäluvulla oli biologismi hyvin populaaria ja esimerkiksi urheilupiireissä korostettiin geneettisten ominaisuuksien ensisijaisuutta. Myös isäni uskoi geneettisiin tekijöihin vahvasti. Hänen uskonsa oli eräänlainen selviytymisstrategia suhteessa parempiosaisiin - työläinen omistaa vain ruumiinsa, työ- ja urheilukykynsä. Nykyään enää urheilussa suorittavan työn tekijä on sankari - työelämän sankareita ovat pörssi-keinottelijat.

8. Itseä ei voi ylittää joka päivä. Ruumiillisen ja henkisen (tässä tapauksessa myös sosiaalisen) hyvinolon tunteen täydellinen saavuttaminen on niin voimakas kokemus, että sitä ei helposti usko saavuttavansa uudelleen. Lisääntyvä rationalisoitu harjoittelu voi viedä yhä kauemmas niitä hyvinolon tunteita, joita urheilusta/liikunnasta haetaan. Parantuneen kunnon myötä on aina vain vaikeampi saada itsestään kaikkea irti - niin kuin huomasin pyöräretkelläni. Kun pohditaan liikunnan ja urheilemisen harrastamisen motiiveja, niin tämä seikka näkyy siten, että ihmiset eivät osaa vastata kovin yksityiskohtaisesti harrastamisensa syitä koskeviin kysymyksiin.

Esimerkiksi Vuolle, Telama ja Laakso (1986, 277) ihmettelevät Näin suomalaiset liikkuvat -kirjansa lopuksi etteivät suomalaisten liikuntamotiiveina olekaan terveysmotiivit etusijalla, vaan "mielihyvä ja virkistys" sekä luontokokemukset. Ilman kvalitatiivisia tutkimuksia onkin vaikea selittää näitä hyvin epäspesifejä vastauksia. Ihmiset eivät ole vain rationaalisia terveysintoilijoita, jotka ulkopuolistaisivat ruumiinsa "hyvännäköiseksi" vartaloksi. Varmastikin kielletty ruumiillisuus ja uupumisesta nauttiminen ovat tärkeitä tekijöitä liikunnan harrastamiselle. On kuitenkin niin kauan toisaalla kielletty kaikki ruumiillinen ja toisaalla - varsinkin liikunta- ja terveysvalistuksessa ja -kasvatuksessa - painotettu liikunnan välineellisiä, hyväksyttäviä ja steriilejä puolia, että tämä "toinen" puoli on unohdettu. Rationalisoitu harjoittelu on kieltäytymistä omasta ruumiista ja sen "oikeista tuntemuksista". Pitkäjänteinen ja yksiulotteinen harjoittelemine voi tehdä

omasta ruumiista välineen, koneen (vrt. Schmidt 1985, 142-151).

9. Hans-Jorgen Nielsen (1984) on romaanissaan Jalkapalloenkeli kuvannut minua puhuttelevan tarinan. Romaanin päähenkilö pelaa nuorena menestyksekkäästi jalkapalloa, menee yliopistoon, rupeaa opiskelijapolitiikoksi ja palaa takaisin jalkapalloon, rakkauteen ja omaan itseensä. Käymällä läpi "alhaaltapäin" omaa elämäänsä löytää kirjoittaja jotakin hyvin olennaista itsestään ja yhteiskunnasta, jossa hän eli. Nielsenin kirjan kaltainen lähestymistapa, jossa omakohtainen kokemus kiinnitetään yhteiskunnalliseen muutokseen, urheiluun, politiikkaan ja kulttuuriin avaa ovia, joissa taide ja tiede ovat lähellä kohtaamispistettään. Jossa miehinen ylirationalisointi ei raiskaa henkilökoh- taista kokemusta. Kokemusta, joka voi olla kipeä, mutta irtipurettuna vapauttava.

10. Jukka Pakkanen (1984) on romaanissaan Viimeinen kilometri kuvannut pyöräilijän tuntemuksia, joita hän kokee ajon aikana. Tärkeätä on se, että painutaan syvälle omaan historiaan, sen kipeisiin kohtiin ja kohtiin, joita ei edes haluta muistella. Matti Hyvärinen (1984) kiteyttää artikkelinsa lopuksi olennaista mieskeskustelusta:

"Jos siis hyvin käy, voi omia rajojaan ja omia kipeimpiä uhkia muuttaa myös jatkuvan luomisen lähteeksi. Se jos mikä vaatii omien mörköluolien rauhallista lähestymistä, ei niitten älyllistämistä tai sulkemista kohteliaan käytännön ulkopuolelle. Joka tietoa lisää, se tuskaa lisää... siinä on jotain totta ja samalla pinnallista. Älyllinen itsensä tarkkailu on niin helposti isän vallan jatkumista: räökkäystä, kieltoja, syyllisyyttä jokaisen ihmisen kärsimyksistä. Paljon vaikeampaa on löytää ilo, sallia itselleen oma hauskuutensa, oma viehättävyytensä...

Elämään ei voi kävellä koskaan sisälle puhtoisena kestävä elämisen mallipiirustus taskussaan. Ei voi elää, jos haluaa olla vain hyvä. Ei voi riemuita, jos haluaa poistaa surun maailmasta. Ei voi luoda, jos haluaa tehdä kaiken hallitusti ja turvatusti. Juuri tätä hallittua, kontrolloitua, älyk- käästi suunniteltua 'miehen' maailmaa pakenen. Minne? Voi, sehän on minun asiani."